

Comisiynydd
Cenedlaethau'r
Dyfodol
Cymru

Future
Generations
Commissioner
for Wales

Synnwyr
Bwyd Cymru
Food Sense
Wales

Bwyd Ein Dyfodol

Sut Gall Awdurdodau Lleol Llunio Systemau Bwyd Gwell yng Nghymru

Adran 01 - Systemau bwyd lleol a Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol 3

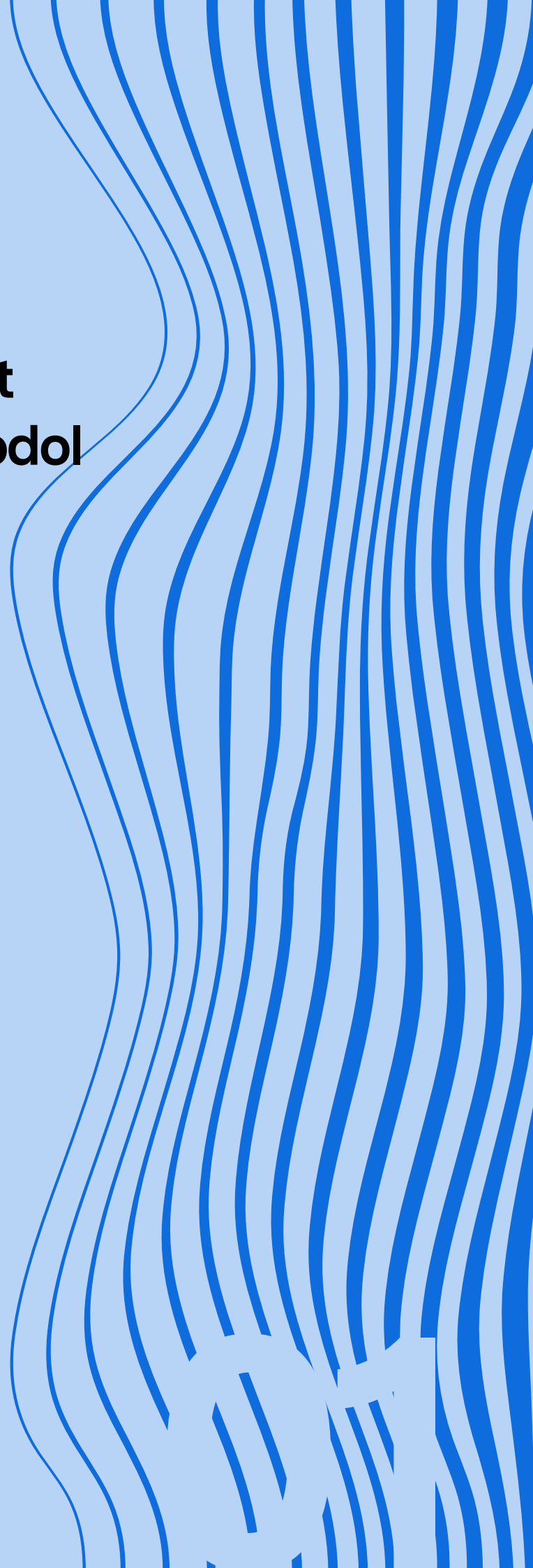
1.1 Rhagair gan Gomisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru a Synnwyr Bwyd Cymru	4
1.2 Crynodeb gweithredol	5
1.3 Polisi bwyd yn y DU a Chymru	6
1.4 Diffinio bwyd lleol, iach, cynaliadwy a chydnerthedd bwyd	7
1.5 Ysgogiadau polisi bwyd awdurdodau lleol a Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol	8
1.6 Partneriaethau Bwyd Lleol yng Nghymru.....	9

Adran 02 - Ysgogiadau polisi bwyd awdurdodau lleol yng Nghymru 11

2.1 Strategaeth gwydnwch bwyd awdurdod lleol	12
2.2 Cynllunio	14
2.3 Caffael	16
2.4 Cynyddu mynediad at fwyd	18
2.5 Hyrwyddo dietau iach	20
2.6 Gwastraff bwyd.....	22
2.7 Camau nesaf	23

Systemau bwyd lleol a Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol

Rhagair gan Gomisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru a Synnwyr Bwyd Cymru

Nid system fwyd bresennol Cymru yw'r un y byddem yn ei dewis ar gyfer cenedlaethau'r dyfodol.

Mae afiechyd sy'n gysylltiedig â diet yn parhau i fod yn her sylweddol yng Nghymru. Mae'n danlinellu'r angen brys am ddeietau iachach i wella iechyd y cyhoedd a lleddfu'r pwysau ar y GIG. Ar yr un pryd, mae Cymru'n wynebu ansicrwydd bwyd digynsail wedi'i yrru gan gostau byw a chadwyn gyflenwi fyd-eang anwadal sy'n cael ei heffeithio gan wrthdaro, anghydfodau masnach, a newid hinsawdd.

Mae gwella'r system fwyd yn galw am gamau cydlynol gan gyrff cyhoeddus, busnesau a chymunedau. Mae gan awdurdodau lleol rôl ganolog, ac mae'r canllawiau hyn yn canolbwyntio ar sut y gallant fynd ymhellach. Dros y ddwy flynedd ddiwethaf, mae Llywodraeth Cymru wedi lansio ei Strategaeth Bwyd Cymunedol; mae awdurdodau lleol wedi darparu prydau ysgol gynradd am ddim i bawb; ac mae tair cyngor ar ddeg wedi ymuno â rhaglen [Llysiau Cymru ar gyfer Ysgolion](#). Mae gan bob ardal awdurdod lleol [Bartneriaeth Bwyd Lleol](#) bellach—rhwydwaith o newidwyr sy'n gweithio i drawsnewid eu system fwyd leol.

O ffermwyr i gyrff cyhoeddus, a thrwy Bartneriaethau Bwyd Lleol, mae mudiad cynyddol yn creu system fwyd Gymreig decach a mwy gwydn. Mae'r ymdrechion hyn yn gwella iechyd y genedl wrth adeiladu cadwyni cyflenwi lleol cadarn sy'n fuddiol i gymunedau, yr economi, yr amgylchedd, a ffermwyr.

Mae'r momentwm hwn yn adlewyrchu ysbryd 'gallwn wneud'—CymruCan. Nod ein canllawiau yw ysgogi mwy o weithredu mewn mwy o leoedd ac maent yn ymateb i'r galw cynyddol gan awdurdodau lleol am gyngor ymarferol ar fwyd. Fe'i datblygwyd gennym gyda

mewnbyn gan awdurdodau lleol a chyda barn dinasyddion Cymru a gasglwyd drwy [Sgwrs Bwyd y Comisiwn Bwyd](#), Ffermio a Chefn Gwlad. Rydym wedi tynnu ar arbenigedd lechyd Cyhoeddus Cymru, Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus, Partneriaethau Bwyd Lleol a Chymdeithas Llywodraeth Leol Cymru, ac wedi cymryd ysbrydoliaeth o ganllawiau gan [Sustain](#) a [Lleoedd Bwyd Cynaliadwy](#), yn ogystal ag Adroddiad Systemau Bwyd [Uchelgaïs Gogledd Cymru](#).

Rydym yn diolch i Adran Fwyd Llywodraeth Cymru am gefnogi ymchwil i arfer awdurdodau lleol ledled y DU. Mae'r canllawiau hyn yn ategu'r Strategaeth Bwyd Gymunedol, y Strategaeth Tlodi Plant, a'r Strategaeth Pwysau Iach, Cymru Iach, ac yn cefnogi cyflawni Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol.

Nid yw'n rhestr gynhwysfawr o'r polisïau, y partneriaethau na'r arloesiadau sydd ar y gweill ledled Cymru. Ein bwriad yw iddi barhau i fod yn ddogfen fyw—gan ehangu a mireinio wrth i gynnydd barhau.

Gobeithiwn y bydd yn gyfraniad defnyddiol at ymdrechion ar y cyd i adeiladu system fwyd Gymreig sy'n galluogi cenedlaethau presennol a'r dyfodol i ffynnu.

Derek Walker,
Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru

Katie Palmer,
Pennaeth Synnwyr Bwyd Cymru

Crynodeb gweithredol

Mae'r heriau bwyd sy'n wynebu Cymru a'i hawdurdodau lleol yn ddifrifol ac yn gymhleth:

- Mae un o bob tri phlentyn yn dechrau'r ysgol uwchlaw pwysau iach, ac mae 62% o oedolion dros bwysau neu'n ordew—gyda chyfraddau uwch yn y cymunedau mwyaf difreintiedig.
- Profodd tri deg y cant o gartrefi Cymru ansicrwydd bwyd yn ystod y [flwyddyn ddiwethaf](#). Mae defnydd banciau bwyd ar ei lefel uchaf erioed, ac mae llawer o bobl anabl yn [nodi](#) nad ydynt yn gallu diwallu eu hanghenion bwyd dyddiol.
- Mae diogelwch bwyd Cymru yn dibynnu'n fawr ar gadwyn gyflenwi fyd-eang anwadal sy'n agored i newid hinsawdd a gwrthdaro. Yn 2023, dim ond 6% o'r llysiau a ddefnyddir mewn ysgolion cynradd Cymru a ddaeth o Gymru ei hun.
- Ni all Cymru gyflawni ei nodau llesiant na gwella diogelwch bwyd heb gynyddu mynediad at fwyd lleol, iach a chynaliadwy.

Mae'r cyhoedd eisiau gweithredu cryfach ar draws y system fwyd: mae 73% o [ddinasyddion Cymru](#) yn cefnogi gwahardd bwydydd wedi'u prosesu'n ormodol mewn ysgolion; mae 64% yn cefnogi cyfyngiadau ar hysbysebu bwyd afiach; ac mae 77% yn credu y dylai plant adael yr ysgol gyda dealltwriaeth gadarn o'r system fwyd a'r sgiliau i dyfu a choginio prydau bwyd iach.

Rhaid i fynd i'r afael â'r materion hyn ddod yn genhadaeth genedlaethol. Mae system fwyd Cymru yn cynnwys llawer o systemau lleol lle gall awdurdodau lleol, gan weithio gyda phartneriaid, wneud newid gwirioneddol. Mae'r canllawiau hyn yn cynnwys:

- Trosolwg o sut mae bwyd yn codi ar yr agenda wleidyddol ledled y DU, gyda mwy o awdurdodau lleol yn datblygu strategaethau bwyd lleol.
- Crynodeb o'r dulliau polisi bwyd sydd o fewn rheolaeth awdurdodau lleol a sut y gallant hyrwyddo Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol.
- Diffiniadau o fwyd lleol, iach a chynaliadwy, a chydnerthedd bwyd.
- Cyflwyniad i Bartneriaethau Bwyd Lleol.
- Canllawiau ymarferol ar ddefnyddio dulliau polisi bwyd, gan gynnwys rhesymeg, astudiaethau achos, camau i'w cymryd, mesurau effaith, a sut mae pob dull yn cyd-fynd â strategaethau cenedlaethol fel Pwysau Iach, Cymru Iach; y Strategaeth Bwyd Gymunedol; a'r Strategaeth Tlodi Plant.
- Y camau nesaf a chefnogaeth barhaus i awdurdodau lleol.

Llun: Llywodraeth Cymru

Polisi bwyd yn y DU a Chymru

Mae bwyd yn codi ar yr agenda wleidyddol ledled y DU a Chymru. Ar bob lefel o lywodraeth, mae strategaethau newydd yn dod i'r amlwg i lunio systemau bwyd sy'n cyflawni canlyniadau gwell ar gyfer iechyd, yr amgylchedd a'r economi, ac yn cryfhau gwydnwch bwyd.

Mae [Strategaeth Fwyd Llywodraeth y DU \(2025\)](#) yn rhagweld sector bwyd sy'n cefnogi poblogaeth iachach a mwy cynhyrchiol—lleihau afiechyd sy'n gysylltiedig â diet, gwella canlyniadau amgylcheddol, dathlu diwylliannau bwyd amrywiol ac adeiladu cadwyn gyflenwi fwy gwydn. Mae'n tynnu sylw at bwysigrwydd lle, gan gydnabod bod y system fwyd genedlaethol yn cynnwys llawer o rai lleol ar lefel ranbarthol, gymunedol ac aelwydydd:

“Nid yw un maint yn addas i bawb. Mae angen i ni ddatgloi arbenigedd, egni a phrofiad ar lefel leol i gyflawni canlyniadau gwell lle mae eu hangen fwyaf.”

Mae [Deddf Bwyd Da \(2022\) Llywodraeth yr Alban](#) yn ei gwneud yn ofynnol i awdurdodau lleol ddatblygu Cynlluniau Bwyd Da sy'n mynd i'r afael â thlodi plant, yr economi, yr amgylchedd ac iechyd. Rhaid adolygu'r cynlluniau hyn bob dwy flynedd ac maent yn cael eu goruchwyllo gan Gomisiwn Bwyd yr Alban.

Cymru: Strategaeth Bwyd Gymunedol a Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol

Mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) yn gosod dyletswydd ar gyrff cyhoeddus i osod amcanion llesiant sy'n cyfrannu at gyflawni saith nod llesiant cenedlaethol Cymru. Mae Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru wedi nodi bwyd fel blaenoriaeth allweddol o fewn strategaeth Cymru Gall, gan nodi bod bwyd a diet yn aml ar goll o amcanion llesiant awdurdodau lleol.

Mae [Adroddiad Cenedlaethau'r Dyfodol 2025](#) yn dod i'r casgliad na all Cymru gyflawni ei nodau llesiant heb gamau brys i wella mynediad at ddeietau lleol, iach a chynaliadwy—ac i gryfhau cydnherthedd bwyd. Mae'n argymhell bod Llywodraeth Cymru yn datblygu cynllun bwyd cenedlaethol a bod awdurdodau lleol yn creu strategaethau cydnherthedd bwyd lleol. Mae'r adroddiad hefyd yn galw ar gyrff cyhoeddus i gymhwyso Egwyddorion Marmot i fynd i'r afael ag anghydraddoldebau iechyd trwy wella penderfynyddion economaidd, diwylliannol, amgylcheddol a chymdeithasol iechyd.

Yn 2025, cyhoeddodd Llywodraeth Cymru ei hymrwymiad i ddull Marmot Cymru cenedlaethol, tra bod Cynllun Llesiant Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus Gwent (2022–2027) yn anelu at sefydlu Rhanbarth Marmot cyntaf Cymru.

Mae [Bwyd o Bwys](#) Llywodraeth Cymru yn dwyn ynghyd ei pholisïau sy'n ymwneud â bwyd, tra bod y [Strategaeth Bwyd Gymunedol \(2025\)](#)—sy'n cyd-fynd â Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol—yn anelu at gryfhau system fwyd leol Cymru, cynyddu mynediad at fwyd iach a chynaliadwy o ffynonellau lleol, a gwella llesiant cymunedol. Mae hefyd yn cysylltu â'r [Cynllun Ffermio Cynaliadwy](#), [Pwysau Iach, Cymru Iach](#), a'r [Strategaeth Tlodi Plant](#).

Mae'r canllawiau hyn yn adeiladu ar y strategaethau cenedlaethol hyn ac yn eu hategu, gan nodi camau ymarferol y gall awdurdodau lleol eu cymryd i wneud y mwyaf o'u cyfraniad at system fwyd deg, iach a gwydn i Gymru.

Strategaethau bwyd awdurdodau lleol ledled y DU

Mae Lleoedd Bwyd Cynaliadwy yn cefnogi nifer gynyddol o Bartneriaethau Bwyd Lleol, sy'n cyfrannu at gynydd mewn strategaethau bwyd awdurdodau lleol. Datblygodd Sustain [offer hunanasesu](#) ar gyfer awdurdodau lleol ar bolisïau sy'n gysylltiedig â bwyd a datblygodd gardiau sgôr yn Lloegr i asesu [camau gweithredu](#) awdurdodau lleol ar fwyd.

Ysgogiadau polisi bwyd awdurdodau lleol a Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol

Mae'r tabl hwn yn amlinellu cyfres o ysgogiadau polisi y gall awdurdodau lleol eu defnyddio i wella eu system fwyd leol wrth wneud y mwyaf o gynnydd yn erbyn pob un o saith nod llesiant Cymru. Mae'r tabl yn cyflwyno lle mae'r aliniad cryfaf â nodau unigol, a gellir ei ddefnyddio gan awdurdodau lleol i integreiddio bwyd wrth osod (a chyflawni) nodau a chatau llesiant.

Mae nifer o ysgogiadau polisi wedi'u cynnwys yn y canllawiau hyn - ac ni fydd yn bosibl i awdurdod lleol ganolbwyntio ar yr holl ysgogiadau ar yr un pryd. Mae'r canllawiau hyn yn argymhell y dylai awdurdodau lleol ddechrau gyda datblygu strategaeth gwydnwch bwyd dan arweiniad awdurdod lleol. Cam cyntaf tuag at strategaeth yw cynnwys awdurdodau lleol yn y Bartneriaeth Bwyd Lleol. Drwy ymgysylltu â'r Bartneriaeth Bwyd Leol yn gyntaf ac yna datblygu strategaeth gwydnwch bwyd dan arweiniad awdurdod lleol, gall awdurdod lleol nodi pa ysgogiadau polisi i ganolbwyntio arnynt.

Polisiau y mae awdurdodau lleol yn eu rheoli a all lunio'r system fwyd leol	Sut mae ysgogiadau polisi awdurdodau lleol yn ymwneud â Nodau Llesiant Cymru
Llywodraethu Cynnwys yr awdurdod lleol yn y Bartneriaeth Bwyd Lleol Integreiddio camau gweithredu system fwyd leol i nodau llesiant Dylunio a gweithredu strategaeth gwydnwch bwyd awdurdod lleol, wedi'i fframio gan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol - cynnwys Partneriaethau Bwyd Lleol, busnesau, dinasyddion, ffermwyr a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus Os oes strategaeth awdurdod lleol ar waith - gweithio tuag at sefydlu strategaeth gwydnwch bwyd Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus Defnyddio'r strategaeth i nodi gweledigaeth ar gyfer y system fwyd leol ac integreiddio bwyd ar draws gwasanaethau a pholisiau awdurdod lleol	Pob un o'r saith nod llesiant
Cynllunio Defnyddio'r system gynllunio leol i hyrwyddo cynhyrchu bwyd lleol, iach a chynaliadwy Cydweithio â byrddau iechyd i adolygu sut i gyfyngu ar fwyd poeth i'w fwyta o gwmpas ysgolion Cefnogi ffermydd y sir a thir fferm y sir i gynhyrchu bwyd lleol, iach a chynaliadwy ar gyfer cadwyni cyflenwi awdurdodau lleol	Cymru lewyrchus Cymru gydnerth Cymru iachach Cymru sy'n fwy cyfartal
Caffael Prynu mwy o gynnyrch lleol, iach a chynaliadwy ar gyfer bwyd a ddarperir gan awdurdodau lleol - yn unol â dyletswyddau Deddf Partneriaeth Gymdeithasol a Chaffael Cyhoeddus	Cymru lewyrchus Cymru gydnerth Cymru iachach Cymru sy'n fwy cyfartal Cymru â diwylliant bywiog lle mae'r Gymraeg yn ffynnu Cymru sy'n gyfrifol ar lefel fyd-eang
Cynyddu mynediad at fwyd Sicrhau bod y rhai mewn angen yn gallu cael mynediad at fwyd drwy ddulliau arian parod yn gyntaf, cefnogi rhaglenni bwyd cymunedol a hyrwyddo manteisio ar fudd-daliadau sy'n gysylltiedig â bwyd fel y Cynllun Cychwyn Iach Sicrhau bod plant o gartrefi heb unrhyw fynediad at gronfeydd cyhoeddus yn derbyn prydau ysgol am ddim Dod yn gyflogwr achrededig Cyflog Byw Gwirioneddol	Cymru lewyrchus Cymru iachach Cymru sy'n fwy cyfartal Cymru o gymunedau cydlynus
Hyrwyddo dietau iach Cyfyngu ar hyrwyddo bwyd a diod sy'n uchel mewn braster, halen neu siwgr trwy reolaethau hysbysebu Gwellu dewisiadau bwyd lleol, iach a chynaliadwy mewn mannau cyhoeddus, gan gynnwys canolfannau hamdden a gwyliau bwyd Cefnogi busnesau bwyd lleol	Cymru lewyrchus Cymru iachach Cymru â diwylliant bywiog lle mae'r Gymraeg yn ffynnu Cymru sy'n gyfrifol ar lefel fyd-eang
Gwastraff bwyd Dileu gwastraff y gellir ei atal o'r bwyd a weinir gan awdurdodau lleol a hyrwyddo ymwybyddiaeth o wastraff bwyd	Cymru gydnerth Cymru sy'n gyfrifol yn fyd-eang

Diffinio bwyd lleol, iach, cynaliadwy a chydnerthedd bwyd

Gellir dehongli'r termau hyn mewn sawl ffordd, gan gynnwys cyfaddawdau a blaenoriaethau gwahanol yn aml. Ein nod yw rhoi cyfeiriad clir ac ymarferol i awdurdodau lleol, gan gydnabod bod dadl barhaus a manylion manwl yn werthfawr ac yn angenrheidiol.

Mae [systemau bwyd lleol a rhanbarthol](#) yn rhwydweithiau cydweithredol sy'n dwyn ynghyd gynhyrchu, prosesu, dosbarthu, bwyta a rheoli gwastraff bwyd mewn ffyrdd cynaliadwy. Maent yn darparu buddion cymdeithasol ac iechyd, yn cefnogi economïau lleol ffyniannus, yn gwella bioamrywiaeth, yn amddiffyn adnoddau naturiol hanfodol fel pridd a dŵr, ac yn helpu i fynd i'r afael â'r argyfwng hinsawdd a natur. Mae system fwyd yn [wydn](#) pan all amsugno siociau, addasu i newid a gwrthsefyll aflonyddwch yn y dyfodol.

Mae bwyd [lleol](#) yn cael ei gynhyrchu, ei brosesu, ei werthu a'i fwyta o fewn yr un rhanbarth neu ardal weinyddol, fel arfer trwy gadwyni cyflenwi sy'n canolbwyntio ar fentrau bach a chanolig. Mewn rhai achosion, mae "lleol" yn cyfeirio at ardal awdurdod lleol; mewn eraill, gall ymestyn ledled Cymru neu gynnwys cydweithio trawsffiniol rhwng cymunedau gwledig a threfol, gan gynnwys partneriaethau ag awdurdodau cyfagos yn Lloegr.

Mae diet iach yn gyfoethog mewn ffrwythau, llysiau, codlysiau a grawn cyflawn, ac yn isel mewn bwydydd sy'n uchel mewn braster, halen a siwgr ([HFSS](#)). Mae'r [Canllaw Bwyta'n Dda](#) yn nodi cyfrannau a argymhellir o bob grŵp bwyd, tra bod [Model Proffilio Maetholion y DU](#) yn cynnig system seiliedig ar bwyntiau i helpu awdurdodau lleol i nodi bwydydd llai iach a chyfyngu ar eu hyrwyddo a'u darpariaeth.

Mae systemau bwyd cynaliadwy a gwydn yn dibynnu ar—ac yn hyrwyddo—**llythrennedd bwyd**. Mae hyn yn cynnwys gwybodaeth (maeth, garddwriaeth), sgiliau (paratoi bwyd), a'r modd (mynediad economaidd a chorfforol) i roi'r rhain ar waith. Mae hefyd yn cwmpasu [dealltwriaeth](#) ehangach o sut mae systemau bwyd yn gweithio ac yn annog dinasyddiaeth weithredol, cyfranogiad cymunedol ac eiriolaeth dros newid.

Mae **ecwiti, amrywiaeth a chynhwysiant** yn allweddol i adeiladu systemau bwyd teg a chynaliadwy. Mae ecwiti yn golygu sicrhau bod gan bawb - ffermwyr, gweithwyr a defnyddwyr - gyfle teg i gymryd rhan a chael budd. Mae amrywiaeth yn dod â gwahanol ddiwylliannau, traddodiadau bwyd a chnydau i mewn, sy'n gwneud y system yn fwy gwydn. Mae cynhwysiant yn golygu rhoi llais i bobl sy'n aml yn cael eu gadael allan, felly mae penderfyniadau a chyfleoedd yn adlewyrchu llawer o safbwyntiau.

Partneriaethau Bwyd Lleol yng Nghymru

Mae Partneriaethau Bwyd Lleol yn dod â phartneriaid o bob sector ynghyd i fynd i'r afael â heriau cymdeithasol, economaidd ac amgylcheddol, gan weithio ar y cyd i sicrhau bwyd da i bawb. Maent yn creu gweledigaeth gyffredin ar gyfer dyfodol bwyd lleol mwy cynaliadwy—un sy'n adlewyrchu anghenion a blaenoriaethau lleol.

Cafodd Partneriaethau Bwyd eu harloesi gyntaf yn y DU gan [Lleoedd Bwyd Cynaliadwy](#), rhwydwaith cenedlaethol sy'n hyrwyddo bwyd iach a chynaliadwy fel nodwedd ddiffiniol o fywyd lleol. Yng Nghymru, mae Synnwyr Bwyd Cymru yn cefnogi ac yn cydlynu'r Partneriaethau Bwyd Lleol—gan gynnig arweinyddiaeth, dysgu a rennir a chyfleoedd i gydweithio.

Mae pob partneriaeth yn dod â chymysgedd eang o sefydliadau ac unigolion ynghyd, gan gynnwys awdurdodau lleol, byrddau iechyd, grwpiau gwirfoddol, sefydliadau cymunedol, busnesau bwyd, manwerthwyr, cyfanwerthwyr, tyfwyr a ffermwyr. Fel arfer, caiff PBLau eu harwain gan gydlynnydd a'u hariannu trwy gyfuniad o ffynonellau, gan gynnwys Llywodraeth Cymru.

Mae [22 o Bartneriaethau Bwyd Lleol](#) ledled Cymru—un ym mhob ardal awdurdod lleol—yn gyrru arloesedd ac arfer gorau wrth adeiladu systemau bwyd iach a chynaliadwy. Mae llawer yn cael eu cynnal gan awdurdodau lleol, tra bod eraill yn eistedd o fewn byrddau iechyd, cymdeithasau tai neu gyrff trydydd sector. Mae'r partneriaethau hyn yn ganolog i helpu awdurdodau lleol i gyflawni'r camau gweithredu a'r uchelgeisiau a nodir yn y canllawiau hyn.

Cipolwg ar Bartneriaethau Bwyd Lleol

AELOD

EFYDD

ARIAN

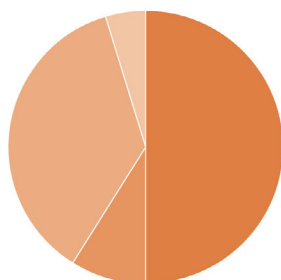
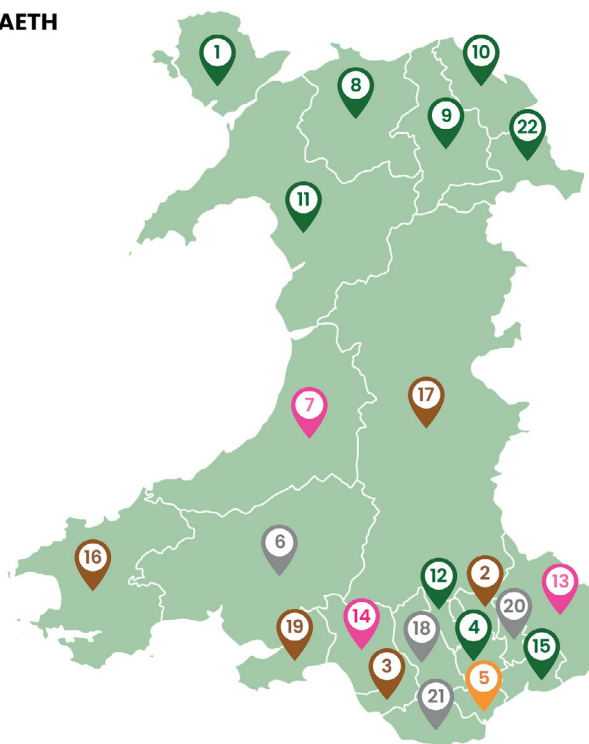
AUR

DDIM YN AELOD

ARDAL / STATWS AELODAETH

1. Ynys Môn
2. Blaenau Gwent
3. Pen-y-bont ar Ogwr
4. Caerffili
5. Caerdydd
6. Sir Gaerfyrddin
7. Ceredigion
8. Conwy
9. Sir Ddinbych
10. Sir y Fflint
11. Gwynedd
12. Merthyr Tudful
13. Sir Fynwy
14. Castell-nedd Port Talbot
15. Casnewydd
16. Sir Benfro
17. Powys
18. Rhondda Cynon Taf
19. Abertawe
20. Torfaen
21. Bro Morgannwg
22. Wrecsam

SEFYDLIAD LLETYA

11	Sector Cyhoeddus, Cyngor
2	Sector Cyhoeddus, Iechyd
8	3ydd Sector/Menter Gymdeithasol
1	Cymdeithas Tai

ADRAN 02

Ysgogiadau Polisi Bwyd Awdurdodau Lleol yng Nghymru

Sefydlu strategaeth gwydnwch bwyd awdurdod lleol

Arfer Da

Gall strategaeth gwydnwch bwyd dan arweiniad awdurdod lleol ddefnyddio pum ffordd o weithio i:

- **Gynnwys** Partneriaethau Bwyd Lleol, tyfwrwr bwyd, ffermwyr, busnesau a dinasyddion yn ei chynllunio a'i weithredu - ac mae'n pwysleisio amrywiaeth, cydraddoldeb a chynhwysiant.
- Nodi'r tueddiadau yn y dyfodol sy'n effeithio ar systemau bwyd lleol a gwydnwch bwyd a gosod gweledigaeth **hirdymor** ar gyfer system fwyd leol wydn sy'n cefnogi mynediad cyfartal at fwyd lleol, iach a chynaliadwy. Mae [Hwb Dyfodol](#) yn adnodd rhad ac am ddim y gall cyrff cyhoeddus ymuno ag ef i gael hyfforddiant ar sut i gymhwyso dulliau dyfodol a meddwl hirdymor.
- **Integreiddio** strategaeth ar draws gwasanaethau awdurdodau lleol a'i nodau llesiant i dynnu liferi polisi i'r un cyfeiriad.
- **Cydweithio** ag aelodau o Fyrddau Gwasanaethau Cyhoeddus a Phartneriaethau Bwyd Lleol
- Mynd i'r afael â heriau sylfaenol y system fwyd leol i **atal** problemau ym maes iechyd y cyhoedd, tloedi ac argyfyngau hinsawdd a natur.
- Gosod metrigau i fonitro a gwerthuso cynnydd sy'n cyd-fynd â **saith nod llesiant cenedlaethol Cymru**.

Rhesymeg

Mae strategaeth gwydnwch bwyd yn darparu gweledigaeth a chyfeiriad clir ar gyfer sut y gall awdurdod lleol lunio ei system fwyd leol. Drwy gynnwys dinasyddion, busnesau, ffermwyr a thyfwrwr, gall y strategaeth nodi heriau a chyfleoedd lleol, diffinio blaenoriaethau, a gosod targedau mesuradwy ar gyfer gweithredu. Mae hyn yn helpu i ddod â mwy o gysondeb a chydlynw ar draws y dulliau polisi bwyd y mae awdurdodau lleol yn eu rheoli.

Mae cydweithio yn hanfodol. Mae gweithio gyda Phartneriaethau Bwyd Lleol, Arweinwyr Systemau Cyfan Byrddau Iechyd a Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus yn rhoi'r partneriaethau a'r arbenigedd sydd eu hangen ar awdurdodau lleol i gyflawni'r strategaeth a chyflawni ei nodau.

Mae integreiddio'r system fwyd leol i nodau llesiant yn sicrhau bod bwyd yn dod yn flaenoriaeth drawsbynciol. Mae gosod gweledigaeth glir ar gyfer bwyd drwy strategaeth gwydnwch yn rhoi cyfeiriad i dimau caffael, cynllunio a pholisi eraill, gan helpu i alinio eu gwaith a gyrru cynnydd tuag at uchelgeisiau bwyd yr awdurdod lleol.

Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus

Os oes strategaeth fwyd awdurdod lleol ar waith, gall awdurdodau lleol ddefnyddio eu haelodaeth o Fyrddau Gwasanaethau Cyhoeddus (BGCau) i eiriol dros strategaeth gwydnwch bwyd BGC. Mae cyngor Sir Gaerfyrddin a Bwyd Sir Gâr yn datblygu strategaeth fwyd BGC Sir Gaerfyrddin, strategaeth fwyd gyntaf y BGC yng Nghymru. Ar hyn o bryd mae Arweinwyr Systemau Cyfan y Byrddau Iechyd yn cefnogi dull ar y cyd gan BGCau Castell-nedd Port Talbot, Sir Benfro ac Abertawe i ddatblygu dull strategol o ymdrin â bwyd.

Astudiaethau Achos: Awdurdodau lleol

Cyngor Caerdydd oedd yr awdurdod lleol cyntaf yng Nghymru i sefydlu [strategaeth fwyd](#) ac mae bellach yn datblygu ei fersiwn nesaf. Creodd Grŵp Llywio Strategaeth Bwyd gyda chynrychiolwyr o adrannau allweddol y cyngor i yrru'r gwaith hwn ymlaen. Mae [Bwyd Caerdydd](#) wedi cyflawni statws Aur gan Sustainable Food Places, gan gydnabod dull strategol y cyngor, ei gefnogaeth i wyliau bwyd, ei gynnydd mewn llysiau lleol ac organig a weinir mewn 29 o ysgolion cynradd, a'i beilot o Gerdyn Planed Caerdydd—cynllun talebau ffrwythau a llysiau sy'n helpu aelwydydd incwm isel i gael mynediad at fwyd iach.

Mae Cyngor Sir Fynwy wedi ymgorffori bwyd yn ei nodau llesiant ac, yn 2024, lansiodd [strategaeth fwyd](#) a adeiladwyd o amgylch y weledigaeth o "system fwyd decach, gwyrddach ac iachach a ffermio mewn economi lewyrchus sy'n elwa ein holl drigolion." Mae'r strategaeth yn blaenoriaethu cyfranogiad ffermwyr a thyfwrwr ac yn canolbwyntio ar dri maes craidd: gwella cadwyni cyflenwi lleol a moesegol, datblygu bwyd fel sector economaidd, ac ehangu mentrau bwyd cymunedol o amgylch mynediad, addysg a chyfranogiad. Mae'r cyngor hefyd wedi dylunio [bwydlen ysgol fyd-eang heb ddatgoedwigo](#) mewn partneriaeth â Size of Wales.

Ar draws y DU, mae awdurdodau lleol gwledig a threfol yn mabwysiadu strategaethau bwyd lleol, gan gynnwys [Northumberland](#), [De Swydd Lanark](#) a [Bryste](#). Mae Strategaeth Fwyd Cyngor [Dinas Leeds](#) yn enghraifft o ddull cyffredin—rhoi blaenoriaeth i iechyd y cyhoedd, mynd i'r afael ag ansicrwydd bwyd, a chynyddu cynhyrchu bwyd lleol, cynaliadwy i dorri allyriadau carbon a chryfhau'r economi lleol.

ADRAN 02

2.1

Astudiaethau Achos: Partneriaethau Bwyd Lleol

Mae Partneriaethau Bwyd Lleol ledled Cymru yn datblygu eu gweledigaethau, eu strategaethau a'u cynlluniau gweithredu eu hunain o fewn pob ardal awdurdod lleol. Mae [Strategaeth Bwyd Cymunedol Blaenau Gwent](#) yn nodi sut y gall partneriaid weithio ar y cyd i adeiladu system fwyd leol decach, iachach a mwy cynaliadwy. Gall awdurdodau lleol harneisio'r momentwm a'r camau gweithredu ymarferol o'r cynlluniau partneriaeth hyn i lunio a chyflawni eu strategaethau bwyd eu hunain.

Cymeradwyodd Partneriaeth Bwyd Lleol Bro Morganwg ei [Strategaeth Fwyd](#) 2025–2030 eleni, a ddatblygwyd mewn cydweithrediad â holl bartneriaid y Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus, gan gynnwys Cyngor Bro Morganwg. Mae'r strategaeth yn canolbwyntio ar dri Nod Bwyd Da: bwyd teg ac iach, economi fwyd gylchol, a chydnerthedd cymunedol. Mae ei 30 cam gweithredu wedi'u mapio yn erbyn nodau llesiant cenedlaethol Cymru ac yn cynnwys cyfrifoldebau clir ar gyfer yr awdurdod lleol.

Camau tuag at arfer da

- Chwarae rhan weithredol yn y Bartneriaeth Bwyd Lleol.
- Integreiddio bwyd i nodau llesiant awdurdodau lleol – gellir dod o hyd i drosolwg o arfer cyfredol ledled Cymru [yma](#).
- Pasio cynnig sy'n ymrwymo'r awdurdod lleol i ddull strategol o wella'r system fwyd leol, fel y dangoswyd gan [gynnig](#) diweddar Cyngor Caerdydd.
- Penodi hyrwyddwr bwyd o fewn y cabinet – mae enghreifftiau'n cynnwys cyngorau Caerdydd a Sir Fynwy. Mae Cyngor Dinas Leeds hefyd wedi penodi cyngorydd penodedig yn hyrwyddwr bwyd iddo.

- Dynodi swyddog arweinïol i gydlynu polisiau bwyd, fel y'u gweithredir gan Gyngor Caerdydd.
- Defnyddio mecanweithiau ymgysylltu presennol fel arolygon neu baneli dinasyddion i gynnwys trigolion wrth ddatblygu'r strategaeth fwyd.
- Sefydlu fforwm bwyd trawsadrannol i swyddogion gydlynu a chyd-fynd â pholisiau sy'n gysylltiedig â bwyd – dull a fabwysiadwyd yn llwyddiannus gan Gyngor Caerdydd a Llywodraeth Cymru.

Effaith, monitro a gwerthuso

Dylai strategaethau bwyd awdurdodau lleol gynnwys targedau clir ar gyfer pob maes blaenoriaeth. Amlinellir metrigau effaith awgrymedig yn yr adrannau canlynol ar gyfer pob un o'r liferi polisi a ddisgrifir. Dylid adolygu strategaethau'n flynyddol, gyda Phartneriaethau Bwyd Lleol yn cymryd rhan weithredol yn asesu cynnydd.

Lle bo'n briodol, gall y 50 [dangosyddion](#) llesiant cenedlaethol a nodir o dan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) gefnogi datblygiad mesurau effaith lleol. Mae'r dangosyddion canlynol yn arbennig o berthnasol i ganlyniadau system fwyd:

- Canran yr oedolion â dau ymddygiad ffordd o fyw iach neu fwy
- Canran y plant â dau ymddygiad ffordd o fyw iach neu fwy
- Canran y bobl sy'n fodlon â'u hardal leol fel lle i fyw
- Crynodiad carbon a deunydd organig yn y pridd
- Ôl-troed byd-eang Cymru
- Swm y gwastraff a gynhyrchir fesul person nad yw'n cael ei ailgylchu
- Ardaloedd o ecosystemau iach yng Nghymru

Sut mae'r lifer polisi hwn yn berthnasol i strategaethau Llywodraeth Cymru

Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol	✓	Cymru lewyrchus
	✓	Cymru gydnerth
	✓	Cymru iachach
	✓	Cymru' sy'n fwy cyfartal
	✓	Cymru o gymunedau cydlynys
	✓	Diwylliant Bywiog / Cymraeg yn ffynnu
	✓	Cymru sy'n gyfrifol ar lefel byd-eang

Pwysau iach Cymru iach	✓	Dull system gyfan
	✓	Teuluoedd / Iechyd gydol oes
	✓	Ysgolion a lleoliadau iechyd da
	✓	Amgylcheddau bwyd iachach
	✓	Bywydau egniol
		Llwybrau triniarth

Strategaeth Bwyd Cymunedol	✓	Arweinyddiaeth strategol cydgysylltiedig
	✓	Cydlynu a gweithredu lleol
	✓	Gwytnwch bwyd cymunedau
	✓	Cymunedau bwyd cydlynol
	✓	Rhwydweithiau cyflenwi lleol amrywiol, cryfach
	✓	Tyfu cymunedol a garddwriaeth

Strategaeth Todi Plant Cymru	✓	Lleihau costau a incwm teuluoedd
	✓	Llwybrau allan o dodi
	✓	Llesiant plant y a'u teuluoedd
	✓	Herio stigma / trin ag urddas a pharch
	✓	Cydweithio cenedlaethol, rhanbarthol a lleol

Cynllunio

Arfer Da

Datblygu polisiau a chanllawiau cynllunio sy'n seiliedig ar werth cymdeithasol i gynyddu'r defnydd o dir ac asedau ar gyfer cynhyrchu bwyd cynaliadwy dan arweiniad y gymuned a masnachol, ac i hyrwyddo amgylcheddau bwyd iachach o amgylch ysgolion.

Rhesymeg

Mae Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru wedi argymhell cyflwyno Bil Hawl i Brynu Cymunedol i gryfhau perchnogaeth gymunedol ar dir ac asedau. Ar hyn o bryd, mae cymunedau Cymru ymhlith y rhai lleiaf grymus yn y DU yn hyn o beth—mae 68% o'r cyhoedd yng Nghymru yn [cefnogi](#) deddfwriaeth sy'n rhoi'r hawl gyntaf i gymunedau wrthod prynu asedau fel tir, neuaddau pentref a thafarndai. Er nad oes hawl benodol i brynu yn bodoli, gall cymunedau barhau i gaffael tir neu adeiladau trwy [Drosgrwyddiadau Asedau Cymunedol](#).

Gall mynediad gwell at dir a asedau cyhoeddus helpu systemau bwyd lleol, iach a chynaliadwy i ffynnu drwy:

- Hyrwyddo cynhyrchu bwyd sy'n lleihau allyriadau carbon ac yn gwella bioamrywiaeth ac iechyd y pridd
- Cefnogi economïau lleol drwy greu cyfleoedd i ffermwyr a mentrau bwyd ar raddfa fach, creu swyddi ac adeiladu gwydnwch gwledig
- Galluogi ffermydd a thir fferm y sir i gynhyrchu mwy o ffrwythau a llysiau ar gyfer cadwyni cyflenwi awdurdodau lleol
- Mynd i'r afael ag anghydraddoldebau iechyd a chymdeithasol drwy annog gweithgaredd corfforol, bwyta'n iach a chysylltiad cymdeithasol

Yng Nghymru, mae diddordeb cynyddol mewn cyfyngu ar siopau tecawê bwyd poeth ger ysgolion—dull sydd eisoes wedi'i fabwysiadu gan rai awdurdodau lleol yn Lloegr ac a ddangoswyd i helpu i leihau gordewdra plentyndod. Gallai cynghorau Cymru ddefnyddio canllawiau cynllunio atodol i fynd i'r afael â hyn yn lleol. Mae Bwrdd Iechyd Prifysgol Betsi Cadwaladr yn gweithio gydag awdurdodau Gogledd Cymru i archwilio cyfyngu ar oriau agor tecawê.

Fodd bynnag, mae sawl awdurdod lleol a bwrdd iechyd wedi dweud wrth y Comisiynydd y byddai canllawiau cenedlaethol cliriach—megis Nodyn Cyngor Technegol o fewn Polisi Cynllunio Cymru—yn eu helpu i wahaniaethu rhwng mathau o siopau bwyd a chymhwyso cyfyngiadau'n fwy effeithiol. Bydd Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol yn parhau i geisio adborth ar y mater hwn a chydweithio â rhanddeiliaid Pwysau Iach, Cymru Iach i lywio eiriolaeth yn y dyfodol.

Astudiaethau Achos

Mae Cyngor Dinas Brighton a Hove wedi cyhoeddi Canllawiau Tyfu a Datblygu Bwyd ar gyfer [datblygwyr](#), wedi mapio'r holl [dir cyhoeddus sy'n addas ar gyfer tyfu bwyd](#), ac wedi asesu gwerth cymdeithasol, economaidd ac amgylcheddol ei [randiroedd](#).

Mae Cynghorau [Blaenau Gwent](#) a [Rhondda Cynon Taf](#) wedi defnyddio Trosgrwyddiadau Asedau Cymunedol i wneud mwy o dir cyhoeddus ar gael ar gyfer tyfu bwyd a gweithgareddau cymunedol cysylltiedig. Ym Mlaenau Gwent, mae hyn yn cynnwys creu Gerddi Terence ym Mrynawr—sydd bellach yn cael eu defnyddio fel lle tyfu ac i gefnogi llesiant meddyliol.

Mae [Polisi Cynllunio Mentrau Gwledig Cyngor Sir Powys](#) yn cefnogi busnesau garddwriaethol ar raddfa fach trwy ddarparu canllawiau cynllunio clir ar gyfer anheddau mentrau gwledig. Gan weithio gyda phartneriaid gan gynnwys [Bwyd Powys Food](#) ac Ein Bwyd, mae'r cyngor wedi gwneud 38 erw o dir cyhoeddus ar gael ar gyfer tair menter tyfu fasnachol newydd.

Cyflwynodd [Cyngor Gateshead](#) ganllawiau cynllunio atodol i gyfyngu ar siopau tecawê mewn ardaloedd â lefelau uchel o ordewdra ac i atal clystyru ger ysgolion, clybiau ieuencid, parciau a chanolfannau hamdden. Yn yr ardaloedd mwyaf diffeintiedig, mae gordewdra plentyndod wedi gostwng 5% ers ei weithredu.

Gall awdurdodau lleol—gan gynnwys timau cynllunio—ddefnyddio'r [Offeryn](#) Asesu Amgylchedd Bwyd (FEAT) i fapio a monitro mynediad at siopau bwyd. Mae hyn yn cefnogi datblygiad strategaethau lleol i fynd i'r afael â gordewdra a chymharu argaeledd siopau bwyd rhwng cymdogaethau.

ADRAN 02

2.2

Camau tuag at arfer da

- Mapio tir sydd ar gael ar gyfer tyfu bwyd a bwyd dan arweiniad y gymuned
- Cynyddu mynediad at dir ac asedau ar gyfer cynhyrchu bwyd dan arweiniad y gymuned, fel Trosglwyddiadau Asedau Cymunedol, a chefnogi llwybrau i ffermio a mynediad tyfwyr i farchnadoedd newydd
- Integreiddio bwyd dan arweiniad y gymuned i ganllawiau cynllunio sy'n seiliedig ar werth cymdeithasol ac i ddatblygiadau tai newydd
- Sicrhau bod mwy o ffermydd y sir a thir fferm y sir yn cael eu defnyddio ar gyfer cynhyrchu bwyd dan arweiniad y gymuned neu fasnachol
- Symleiddio polisiau cynllunio a chaniatadau ar gyfer busnesau garddwriaethol bach ac arallgyfeirio ar ffermydd i ychwanegu gwerth at gynhyrchion amaethyddol, gan gynnwys seilwaith prosesu a llety
- Dod â chynllunwyr ynghyd â ffermwyr, tyfwyr, iechyd y cyhoedd a rhanddeiliaid eraill i rannu gwybodaeth ac adeiladu perthnasoedd
- Ymgysylltu ag Arweinwyr Systemau Cyfan y Byrddau Iechyd ac aelodau'r Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus i ystyried sut i wella'r amgylchedd bwyd o amgylch ysgolion

Effaith, monitro a gwerthuso

- Cynnydd mewn tir a seilwaith cyhoeddus sydd wedi'u neilltuo ar gyfer rhandiroedd preifat, safleoedd tyfu cymunedol, perllannau a chynhyrchu bwyd masnachol (e.e. gerddi marchnad, amaethyddiaeth a gefnogir gan y gymuned).
- Twf yn nifer y bobl sy'n ymwneud â thyfu cymunedol, gyda gwelliannau mesuradwy mewn llesiant corfforol a meddyliol, cydlyniant cymunedol a sgiliau.
- Cynnydd yn argaeledd ac amrywiaeth cynnyrch garddwriaethol o ffynonellau lleol (targed Strategaeth Bwyd Cymunedol).
- Cynnydd yng nghrynodiad carbon a deunydd organig yn y pridd (Dangosydd Llesiant Cenedlaethol).

Sut mae'r lifer polisi hwn yn ymwneud â strategaethau Llywodraeth Cymru

Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol	✓	Cymru lewyrchus
	✓	Cymru gydnerth
	✓	Cymru iachach
	✓	Cymru' sy'n fwy cyfartal
	✓	Cymru o gymunedau cydlynys
	✓	Diwylliant Bywiog / Cymraeg yn ffynnu
	✓	Cymru sy'n gyfrifol ar lefel fyd-eang

Pwysau Iach Cymru Iach	✓	Dull system gyfan
	✓	Teuluoedd / Iechyd gydol oes
		Ysgolion a lleoliadau iechyd da
	✓	Amgylcheddau bwyd iachach
	✓	Bywydau egniol
		Llwybrau triniarth

Strategaeth Bwyd Cymunedol		Arweinyddiaeth strategol cydgyssylltiedig
	✓	Cydlynio a gweithredu lleol
	✓	Gwytnwch bwyd cymunedau
	✓	Cymunedau bwyd cydlynol
	✓	Rhwydweithiau cyflenwi lleol amrywiol, cryfach
	✓	Tyfu cymunedol a garddwriaeth

Strategaeth Tlodi Plant Cymru		Lleihau costau a incwm teuluoedd
		Llwybrau allan o dloti
	✓	Llesiant planty a'u teuluoedd
	✓	Herio stigma / trin ag urddas a pharch
		Cydweithio cenedlaethol, rhanbarthol a lleol

Caffael

Arfer da

Gall awdurdodau lleol ddod o hyd i fwyd mwy lleol, iach a chynaliadwy ar gyfer y prydau maen nhw'n eu darparu mewn ysgolion, cartrefi gofal a gwasanaethau cyhoeddus eraill—gan gryfhau economïau lleol a chefnogi cynhyrchu garddwriaethol. Gall awdurdodau lleol:

- Rannu contractau mawr yn lotiau llai, mwy rheoledig i alluogi busnesau bach a chanolig (SMEs) lleol i gystadlu'n effeithiol.
- Cynnwys cymalau contract sy'n ei gwneud yn ofynnol i gyflenwyr cynnyrch ffres weithio'n uniongyrchol gyda thyfwrwr lleol, gan adeiladu perthnasoedd hirdymor a chynyddu'r cyflenwad o gynnyrch lleol. Gallai hyn gynnwys ymrwymïadau i brynu llysiau lleol ar gyfer y flwyddyn ganlynol, gan annog cyflenwyr i gynllunio cynydu mewn cydweithrediad â thyfwrwr lleol.
- Hyrwyddo diwylliant bwyd lleol trwy ddathlu traddodiadau bwyd rhanbarthol nodedig a hyrwyddo ffermwyr, cynhyrchwyr a gwneuthurwyr lleol.

Rhesymeg

Mae Deddf Partneriaeth Gymdeithasol a Chaffael Cyhoeddus (Cymru) 2023 yn ei gwneud yn ofynnol i awdurdodau lleol ymgorffori arferion caffael sy'n gyfrifol yn gymdeithasol, gosod amcanion sy'n gysylltiedig â nodau llesiant Cymru, a chyhoeddi strategaeth gaffael. Mae hyn yn creu cyfle clir i awdurdodau lleol ddefnyddio caffael bwyd fel lifer i wella iechyd y cyhoedd, cryfhau economïau lleol a lleihau allyriadau carbon trwy ffynonellau lleol, iach a chynaliadwy.

Ar hyn o bryd, mae 58% o [wariant](#) bwyd blynyddol y sector cyhoeddus yng Nghymru gyda chwmnïau Cymreig; fodd bynnag, dim ond tua 23% o'r bwyd hwnnw sydd o darddiad Cymreig. Drwy fuddsoddi mewn caffael lleol, iach a chynaliadwy—megis bwydlen prydau ysgol Cenedlaethau'r Dyfodol Sir Gaerfyrddin, neu drwy gydweithio â Larder Cymru a Llysiau Cymru mewn Ysgolion—gall awdurdodau lleol ysgogi twf economaidd lleol wrth helpu i fynd i'r afael â'r argyfyngau hinsawdd a natur.

Gall awdurdodau lleol hefyd weithio gyda chyfanwerthwyr i gaffael mwy o gynnyrch Cymreig yn uniongyrchol gan dyfwrwr lleol a defnyddio pŵer prynu ar y cyd i gynyddu faint o fwyd Cymreig a weinir mewn prydau bwyd y sector cyhoeddus. Mae canllawiau pellach ar gaffael bwyd cynaliadwy a lleol ar gyfer cyrff cyhoeddus yng Nghymru ar gael yn Harneisio Pŵer y Plât Cyhoeddus: [Prynu Bwyd Addas ar gyfer y Dyfodol](#). Mae Gwasanaethau Diogelu'r Cyhoedd yn cefnogi cydymffurfiaeth caffael bwyd â safonau hylendid a diogelwch bwyd.

Astudiaethau Achos

[Llysiau Cymru ar gyfer Ysgolion](#)

Yn 2023, roedd 94% o'r llysiau a weinir yn ysgolion Cymru wedi'u mewnfario ac nid oedd yr un ohonynt yn organig. Mae'r fenter hon yn newid hynny trwy gynyddu'r cyflenwad o llysiau organig a gynhyrchir yn lleol ar gyfer prydau ysgol. Yn 2025, mae'r prosiect yn gweithio gyda thri ar ddeg o awdurdodau lleol, pymtheg o dyfwrwr, pedwar cyfanwerthwr, Garddwriaeth Cyswllt Ffermio, a Phartneriaethau Bwyd Lleol. Trwy brynu llysiau organig Cymru ar gyfer prydau ysgol gynradd, mae'r fenter yn cefnogi economïau lleol a chynhyrchu garddwriaethol wrth ddarparu bwyd iach i blant—ynghyd â stori tarddiad sy'n annog eu bwyta. Mae cynhyrchu cynaliadwy hefyd yn cyfrannu at enillion bioamrywiaeth a lleihau carbon.

[Larder Cymru](#)

Mae Larder Cymru yn partneru ag awdurdodau lleol i adolygu bwydleni ysgolion ac integreiddio mwy o gynnyrch lleol. Mae dull Cyngor [Gwynedd](#) o gaffael prydau ysgol wedi darparu £1.18 o werth cymdeithasol am bob £1 a werir ar gynnyrch Gogledd Cymru.

[Nod](#) Bwydlen Prydau Ysgol Cenedlaethau'r Dyfodol Cyngor Sir Gaerfyrddin yw lleihau ôl troed carbon ei brydau ysgol 80%, yn bennaf trwy ddisodli bwydydd a fewnforir gyda dewisiadau amgen o ffynonellau lleol a lleihau cynnwys cig 30%. Mae'r bwydleni wedi'u cynllunio gan ddefnyddio fframwaith cynaliadwyedd sy'n cyd-fynd â thymhoroldeb Cymru a chynhyrchu ffermydd lleol.

Yn y cyfamser, mae Cyngor Sir Fynwy wedi partneru â Size of Wales i ddatblygu [bwydleni ysgol byd-eang heb ddatgoedwigo](#), wedi'u cynllunio ar y cyd â phlant ysgol.

[Rhannodd Cyngor Dwyrain Swydd Ayr](#)

gontractau caffael mawr yn lotiau llai, gan alluogi busnesau bach a chanolig lleol i gymryd rhan yn fwy effeithiol. Arbedodd y dull hwn tua 37.7 tonnell o CO² yn flynyddol o ddosbarthu prydau bwyd ysgolion cynradd a chynhyrchodd tua £6 mewn elw economaidd lleol am bob £1 a werir. Cynyddodd hefyd ymgysylltiad cyflenwyr lleol a gwelodd ganlyniadau amgylcheddol. Mae model tebyg wedi'i fabwysiadu gan Gyngor Caerffili trwy Fframwaith Bwyd Grŵp Bwyd Cydweithredol Sector Cyhoeddus Cymru (WPSCFG).

Effaith, monitro a gwerthuso

Sylwer bod disgwyl canllawiau pellach a metrigau effaith llesiant ynghylch Deddf Partneriaeth Gymdeithasol a Chaffael Cyhoeddus. Efallai y bydd awdurdodau lleol am ystyried

- Canran gwerth contract bwyd gyda Mentrau Bach a Chanolig
- Canran gwerth contract bwyd gyda chyflenwyr Cymreig neu leol
- Nifer yr ysgolion ym mhob ardal awdurdod lleol sy'n ymwneud â Llysiau Cymreig mewn Ysgolion

Sut mae'r lifer polisi hwn yn ymwneud â strategaethau Llywodraeth Cymru

Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol	✓	Cymru lewyrchus
	✓	Cymru gydnherth
	✓	Cymru iachach
	✓	Cymru' sy'n fwy cyfartal
		Cymru o gymunedau cydlynys
	✓	Diwylliant Bywiog / Cymraeg yn ffynnu
	✓	Cymru sy'n gyfrifol ar lefel fyd-eang

Pwysau iach Cymru iach	✓	Dull system gyfan
		Teuluoedd / Iechyd gydol oes
	✓	Ysgolion a lleoliadau iechyd da
	✓	Amgylcheddau bwyd iachach
		Bywydau egniol
		Llwybrau triniarth

Strategaeth Bwyd Cymunedol	✓	Arweinyddiaeth strategol cydgysylltiedig
	✓	Cydlynw a gweithredu lleol
	✓	Gwytnwch bwyd cymunedau
	✓	Cymunedau bwyd cydlynol
	✓	Rhwydweithiau cyflenwi lleol amrywiol, cryfach
		Tyfu cymunedol a garddwriaeth

Strategaeth Tlodi Plant Cymru	✓	Lleihau costau a incwm teuluoedd
	✓	Llwybrau allan o dloti
		Llesiant plant y a'u teuluoedd
	✓	Herio stigma / trin ag urddas a pharch
	✓	Cydweithio cenedlaethol, rhanbarthol a lleol

Cynyddu mynediad at fwyd

Arfer da

Ymgorffori mynediad at fwyd fforddiadwy, maethlon a chynaliadwy o fewn strategaethau tlodi ehangach, yn hytrach na'i drin fel mater ar ei ben ei hun. Dylai awdurdodau lleol:

- Ddod yn gyflogwr Cyflog Byw Go lawn achrededig.
- Nodi hawliau statudol yn glir, gan sicrhau bod trigolion yn deall pa gymorth y maent yn gymwys i'w gael, sut i gael mynediad iddo, a ble i ddod o hyd i gymorth pellach.
- Blaenoriaethu dulliau "arian parod yn gyntaf" ac ymyriadau sy'n canolbwyntio ar incwm, wedi'u cefnogi gan gyngor a chymorth i wneud y mwyaf o incwm ac adeiladu gwydnwch ariannol. Mae dull arian parod yn gyntaf yn blaenoriaethu cymorth ariannol uniongyrchol i bobl dros ddarpariaeth mewn nwyddau fel parseli bwyd.
- Hyrwyddo'r defnydd o gynlluniau bwyd cyhoeddus fel Prydau Ysgol Am Ddim a'r Cynllun Dechrau Iach, a chefnogi mentrau bwyd cymunedol sy'n meithrin llythrennedd bwyd. Sicrhau y gall plant o gartrefi heb unrhyw fynediad at Gronfeydd Cyhoeddus gael mynediad at brydau ysgol am ddim.
- Sicrhau mynediad cyfartal at fwyd i grwpiau sydd wedi'u hymylu, gan gynnwys ceiswyr lloches a ffoaduriaid, trwy ystyried dewisiadau bwyd diwyllianol, hygrychedd corfforol, a defnyddio sianeli cyfathrebu nad ydynt yn ddigidol.
- Harneisio Cwricwlwm Cymru i hyrwyddo dysgu am fwyd a thrwy fwyd, gan wella llythrennedd bwyd ar draws pob oed.
- Ymgorffori [Egwyddorion Marmot](#) mewn strategaethau iechyd cyhoeddus sy'n canolbwyntio ar ddeiet—gan gynnwys tlodi ac anghydraddoldeb fel prif ffactorau sy'n achosi iechyd gwael.

Rhesymeg

Mae tlodi yn parhau i fod yn ffactor allweddol sy'n achosi iechyd gwael, ac mae pobl ar incwm isel yn llawer mwy tebygol o ddioddef o afiechyd y gellir ei atal o ganlyniad i ddeiet afiach. Er gwaethaf mentrau cynyddol fel prosiectau bwyd cymunedol, neu brydau ysgol am ddim mewn ysgolion cynradd cyffredinol, mae anghydraddoldebau sylweddol o ran mynediad yn parhau. Mae gan ddarpariaeth bwyd a alluogir gan awdurdodau lleol rôl arwyddocaol wrth leihau anghydraddoldebau iechyd ac ansicrwydd bwyd mewn cartrefi. Mae [anghydraddoldebau](#) sylweddol yn bodoli o ran diogelwch bwyd mewn cartrefi, er enghraifft mae pobl anabl, cartrefi â mwy na 2 o blant a phobl o grwpiau ethnig nad ydynt yn wyn mewn mwy o berygl o ansicrwydd bwyd.

Astudiaethau Achos

Achrediad Cyflog Byw Go lawn Mae awdurdodau lleol Caerdydd, Pen-y-bont ar Ogwr, Rhondda Cynon Taf, Sir Fynwy a Bro Morgannwg i gyd yn gyflogwyr Cyflog Byw Go lawn achrededig.

Dulliau Arian Parod yn Gyntaf Mae cynghorau [Castell-nedd Port Talbot, Abertawe, Sir Gaerfyrddin, Blaenau Gwent a Rhondda Cynon Taf](#) wedi cynhyrchu taflenni gwybodaeth arian parod yn gyntaf mewn partneriaeth â'r Rhwydwaith Cymorth Bwyd Annibynnol, gan helpu trigolion i gael mynediad at gymorth ariannol uniongyrchol yn hytrach na dibynnu ar barseli bwyd.

Integreiddio bwyd i strategaethau tlodi Mae Cyngor Dinas [Salford](#) wedi ymgorffori bwyd yn ei Strategaeth Trechu Tlodi, gan gyflwyno mesurau i gynyddu'r nifer sy'n manteisio ar y Cynllun Dechrau Iach a Phrydau Ysgol Am Ddim, a gwella cyngor ariannol a chymorth bwyd cymunedol.

Gwella'r nifer sy'n manteisio ar y Cynllun Dechrau Iach Yn Hounslow, cynyddodd y nifer sy'n manteisio ar y Cynllun Dechrau Iach o 49% o gyfranogwyr cymwys ym mis Ionawr 2022 i 57% yn 2023, ac yna i 71% yn 2024, yn dilyn [ymgyrchoedd ymwybyddiaeth ac ymyriadau addysgol](#) wedi'u targedu.

Atal ansicrwydd bwyd Mae [Cyngor Swydd Amwythig](#) wedi mabwysiadu dull ataliol hirdymor o fynd i'r afael ag ansicrwydd bwyd—ei ail-lunio i leihau stigma, ei ymgorffori ar draws cynlluniau sefydliadol, hyfforddi staff rheng flaen, a hyrwyddo model arian parod yn gyntaf ar gyfer cymorth brys.

Cymhwyso Egwyddorion Marmot Mae Partneriaeth Bwyd Blaenau Gwent wedi alinio ei [Strategaeth Bwyd Gymunedol](#) ag Egwyddorion Marmot, gan ddefnyddio newid systemau bwyd i fynd i'r afael ag anghydraddoldeb iechyd. Wedi'i arwain gan Fodel Diogelwch Bwyd y Cenhedloedd Unedig, mae'r bartneriaeth yn hyrwyddo cydweithio traws-sector a dulliau arian parod yn gyntaf i leihau dibyniaeth ar ddarpariaeth bwyd brys.

Meithrin gwydnwch bwyd cymunedol Mae llawer o Bartneriaethau Bwyd Lleol yng Nghymru yn defnyddio'r [Pecyn Cymorth Ysgolion Bwyd](#), fframwaith a gynlluniwyd i fynd i'r afael â thlodi bwyd wrth ddatblygu gwydnwch bwyd cymunedol tymor hwy.

Gwella llythrennedd a chynhwysiant bwyd Cynhaliodd Cyngor Bwrdeistref Sirol Conwy a Phartneriaeth Bwyd Lleol Conwy sesiynau coginio i oedolion ag anableddau dysgu, gan helpu cyfranogwyr i ennill hyder, annibyniaeth a sgiliau ymarferol i baratoi prydau bwyd iach.

ADRAN 02 2.4

Mae Synnwyr Bwyd Cymru hefyd wedi darparu hyfforddiant Cydraddoldeb, Amrywiaeth a Chynhwysiant ar gyfer Partneriaethau Bwyd Lleol ac wedi cyhoeddi [pecyn myfyrio ac adnoddau](#) i gefnogi dysgu parhaus.

Camau tuag at arfer da

- Cryfhau a gwreiddio dulliau “arian parod yn gyntaf” i leihau tlodi, gan sicrhau y gall trigolion gael mynediad at y budd-daliadau a’r gefnogaeth ariannol y mae ganddynt hawl iddynt. Mae hyn yn cynnwys darparu cymorth argyfwng trwy daliadau arian parod uniongyrchol ac ehangu gwasanaethau cynyddu incwm.
- Dod yn Gyflogwr Cyflog Byw Go lawn (ac Oriau) achrededig a lleihau dibyniaeth ar gontractau dim oriau o fewn yr awdurdod lleol ac ar draws cadwyni cyflenwi caffael bwyd. [Cynnal Cymru](#) yw partner achredu Sefydliad Cyflog Byw yng Nghymru a gall ddarparu cefnogaeth gyda’r broses achredu.
- Cynyddu’r nifer sy’n manteisio ar y Cynllun Dechrau lach, er enghraifft trwy gynnig hyfforddiant i weithwyr gofal iechyd proffesiynol a gwella gweithgaredd hyrwyddo.
- Annog ysgolion i gymryd rhan yn y rhaglen Bwyd a Hwyl a chynyddu’r nifer sy’n manteisio ar Brydau Ysgol Am Ddim mewn ysgolion cynradd ac uwchradd.
- Cefnogi rhaglenni sy’n seiliedig ar ysgolion fel [Awr Fwyd Caerdydd](#), [Cegin y Bobl](#), [Eco-ysgolion](#), [Cynllun Ysgolion lach](#) a [Sgiliau Maeth am Oes](#)—sydd i gyd yn helpu ysgolion i ddarparu prydau bwyd iach a chynaliadwy a meithrin diwylliannau bwyd cadarnhaol trwy hyfforddi staff ac ymgysylltu â rhieni.

- Ehangu cymhwysedd ar gyfer darpariaeth bwyd cyhoeddus, gan sicrhau cynnwys trigolion heb unrhyw fynediad at Gronfeydd Cyhoeddus (megis ceiswyr lloches a ffoaduriaid), a darparu cefnogaeth dargedig i sefydliadau bwyd cymunedol sy’n darparu ar gyfer y grwpiau hyn.
- Defnyddio grantiau cymorth bwyd brys neu gyllid tebyg i gefnogi prosiectau sy’n mynd y tu hwnt i ddarpariaeth argyfwng—datblygu llythrennedd bwyd, sgiliau coginio, mwynhad a chydlyniant cymunedol. Er enghraifft, creu cynlluniau talebau ffrwythau a llysiau sy’n cryfhau economïau lleol, fel [Cerdyn Planed Caerdydd](#).

Effaith, monitro a gwerthuso

- Nifer y siopau sy’n hyrwyddo’r Cynllun Dechrau lach yn weithredol, a nifer y mannau hysbysebu a reolir yn gyhoeddus sy’n hyrwyddo bwydydd sy’n uchel mewn braster, halen neu siwgr
- Cyfran yr ysgolion sy’n rhedeg y rhaglen Bwyd a Hwyl a lefelau cyfranogiad
- Canran gwerth y contract gyda chyflenwyr sydd wedi’u hacredu fel sefydliadau Cyflog Byw Go lawn
- Canran gwerth y contract gyda chyflenwyr sydd naill ai heb unrhyw weithwyr ar gontractau dim oriau neu sy’n adolygu’r trefniadau hyn yn rheolaidd (o leiaf bob chwarter) gydag unigolion a/neu undebau llafur
- Cyfran yr aelwydydd sy’n adrodd am ansicrwydd bwyd (e.e. fel y’i casglwyd gan arolwg [Holi Caerdydd](#))
- Cyfran y plant ac oedolion sy’n bwyta ffrwythau neu llysiau bob dydd (Dangosydd Llesiant Cenedlaethol)

Sut mae’r lifer polisi hwn yn berthnasol i strategaethau Llywodraeth Cymru

Deddf Llesiant Cenedlaethau’r Dyfodol	✓	Cymru lewyrchus
		Cymru gydnerth
	✓	Cymru iachach
	✓	Cymru’ sy’n fwy cyfartal
	✓	Cymru o gymunedau cydlynys
	✓	Diwylliant Bywiog / Cymraeg yn ffynnu
		Cymru sy’n gyfrifol ar lefel fyd-eang

Pwysau lach Cymru lach	✓	Dull system gyfan
	✓	Teuluoedd / Iechyd gydol oes
	✓	Ysgolion a lleoliadau iechyd da
	✓	Amgylcheddau bwyd iachach
		Bywydau egniol
		Llwybrau triniarth

Strategaeth Bwyd Cymunedol	✓	Arweinyddiaeth strategol cydgysylltiedig
		Cydlynw a gweithredu lleol
	✓	Gwytnwch bwyd cymunedau
	✓	Cymunedau bwyd cydlynol
		Rhwydweithiau cyflenwi lleol amrywiol, cryfach
		Tyfu cymunedol a garddwriaeth

Strategaeth Tlodi Plant Cymru	✓	Lleihau costau a incwm teuluoedd
	✓	Llwybrau allan o dloti
	✓	Llesiant planty a’u teuluoedd
	✓	Herio stigma / trin ag urddas a pharch
		Cydweithio cenedlaethol, rhanbarthol a lleol

Hyrwyddo dietau iach

Arfer Da

Drwy gefnogi manwerthu ac arlwyio iachach, gall cynghorau lleol a phartneriaethau roi'r amodau i fentrau llai, dan arweiniad y gymuned, lwyddo. Mae cefnogaeth dargedig, fel mynediad at dir neu safleoedd, stondinau marchnad, cyngor wedi'i deilwra, neu gymhellion treth, yn helpu'r busnesau hyn i ddechrau, tyfu, darparu amodau gwaith teg a manteision lleol eraill. Gall awdurdodau lleol hefyd weithio gyda lleoliadau bwyd i hyrwyddo amgylcheddau bwyd iachach y tu allan i'r cartref. Gall awdurdodau lleol gyfyngu ar hysbysebu bwydydd sy'n uchel mewn braster, halen neu siwgr o bob safle hysbysebu awyr agored y mae'n ei reoli.

Rhesymeg

Yn 2023, roedd dros 28,000 o fusnesau bwyd a diod, gyda'r gadwyn gyflenwi gyfan yn cyflogi bron i 1 o bob 5 o bobl yng [Nghymru](#). Mae systemau bwyd lleol yn hybu economïau rhanbarthol drwy greu swyddi teg, cefnogi cynhyrchwyr lleol a chreu mwy o gyfoeth a sgiliau cymunedol. Ond gall wneud llawer mwy na hynny. Mae gan Gymru gysylltiadau cyfoethog â'i thirwedd a'i diwylliant bwyd, yr iaith Gymraeg ac mae paratoi a bwyta bwyd yn brofiad cymdeithasol a diwylliannol pwysig.

Mae Adroddiad Cenedlaethau'r Dyfodol 2025 yn argymhell bod pob Corff Cyhoeddus yng Nghymru yn cyfyngu ar hyrwyddo a darparu bwyd a diodydd sy'n uchel mewn braster, halen neu siwgr.

Mae hysbysebu'n dylanwadu ar yr hyn rydyn ni'n ei brynu a'r hyn rydyn ni'n ei fwyta. Yn aml, delweddau o fwydydd a diodydd sy'n uchel mewn braster, halen neu siwgr sy'n dominyddu hysbysebu awyr agored. I blant yn benodol, gall hyn arwain at ymwybyddiaeth gref o'r brand a dylanwadu ar eu dewisiadau bwyd. Ar draws y DU, mae [25 o awdurdodau lleol](#) yn gweithredu rheolaethau hysbysebu o amgylch bwyd, gyda 150 arall yn adolygu opsiynau gyda Sustain. Mae Byrddau Iechyd yng Nghymru yn cynorthwyo awdurdodau lleol yn y maes polisi hwn.

Astudiaethau Achos

Amgylcheddau bwyd iach a mentrau manwerthu Mae Llundain [wedi cyflwyno'r Ymrwymiad Arlwyio Iach](#), tra bod [Gwobr Bwyta'n Well](#) Bryste wedi'i gwerthuso'n annibynnol. Mae Cyngor [Buckinghamshire](#) yn gweithredu ei gynllun Manwerthu Bwyd Da ei hun, lle mae'r cyngor wedi cefnogi deg siop i dreialu cynhyrchion iachach, cynnig cyngor wedi'i deilwra, ac ymgysylltu â chwsmeriaid i helpu i oresgyn rhwystrau i ddarparu bwyd iachach.

Yn 2025, darparodd [Cyngor Bwrdeistref Sirol Torfaen](#) grantiau i fusnesau bwyd sy'n dangos arloesedd, cynaliadwyedd, a gwerth ychwanegol i systemau bwyd lleol.

Cyflwynodd [Cyngor Dinas Leeds](#) bolisiau gwerthu iachach ar draws ei ganolfannau hamdden, gan ei gwneud yn ofynnol i o leiaf 50% o gynhyrchion fodloni safonau bwyta'n iach. Arweiniodd hyn at lai o gynnwys braster, halen a siwgr mewn pryniannau heb unrhyw ostyngiad mewn gwerthiannau—gan fynd i'r afael â phryder cyffredin ymhlith lleoliadau sy'n ystyried newidiadau o'r fath.

Mae [Cyngor Caerdydd](#) a [Chyngor Bro Morgannwg](#) wedi cyfyngu ar hyrwyddo bwydydd sy'n uchel mewn braster, halen neu siwgr (HFSS) ar draws yr holl fannau hysbysebu awyr agored y maent yn eu rheoli. Bydd y cyfyngiadau'n dod i rym yn llawn unwaith y bydd contractau presennol yn dod i ben. Datblygwyd y polisi hwn mewn cydweithrediad â'r tîm Arweinydd Systemau Cyfan ym Mwrdd Iechyd Prifysgol Caerdydd a'r Fro ac fel rhan o waith ar y cyd trwy Fudiad Bwyd Da Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus Caerdydd a'r Fro. Cafodd ei lywio gan ymchwil gan y [Tîm Astudiaethau Ymatebol i Ymyriadau Iechyd Cyhoeddus \(PHIRST\)](#), a archwiliodd ganfyddiadau'r cyhoedd o hysbysebu HFSS a newidiadau polisi arfaethedig. Cefnogodd [Model Proffilio Maetholion](#) Llywodraeth y DU nodi cynhyrchion i'w cyfyngu.

Mae Trafnidiaeth Llundain (TfL) hefyd wedi gweithredu polisi hysbysebu bwyd iachach, gan wahardd hysbysebion ar gyfer bwydydd sy'n uchel mewn braster, halen neu siwgr. Mae modelu yn dangos bod hyn wedi arwain at ostyngiad o 20% mewn pryniannau cynhyrchion siwgr, gyda chartrefi'n prynu 1,000 yn llai o galoriau'r wythnos - sy'n cyfateb i un bar mawr o siocled. Mae ymchwilwyr yn [amcangyfrif](#) bod y polisi hwn wedi cyfrannu at ostyngiad o 4.8% mewn gordewdra, 2,857 yn llai o achosion o ddiabetes, a 1,915 yn llai o achosion o glefyd cardiofasgwlaidd.

Astudiaethau achos: Bwyd, diwylliant a'r iaith Gymraeg

Mae [Gŵyl Fwyd Amgueddfa Cymru](#) a [Gŵyl Fwyd y Fenni](#) ill dau yn gweithredu polisiau digwyddiadau cynaliadwy ac yn gweithio'n agos gyda'u Partneriaethau Bwyd Lleol.

Mae [Partneriaeth Natur Leol Ceredigion](#) wedi defnyddio gerddi cymunedol i gysylltu diwylliant a iaith leol, gan gyflwyno sesiynau sy'n dysgu'r Gymraeg trwy arddio.

ADRAN 02

2.5

Mae [Stori Bwyd Sir Gâr](#) yn brosiect diwylliant bwyd sy'n cynnwys ysgolion a grwpiau cymunedol ym Mremenda Isaf, fferm gyngor sy'n tyfu llysiau ar gyfer prydau bwyd cyhoeddus. Mae cyfranogwyr yn archwilio hanes y fferm ac yn cydweithio ag artistiaid lleol i greu cerddi, straeon, ffotograffau a chaneuon. Mae'r sesiynau creadigol hyn yn cipio atgofion bwyd, yn dyfnhau cysylltiadau â thraddodiadau bwyd lleol, ac yn dathlu'r iaith Gymraeg. Mae Cyngor Sir Gaerfyrddin hefyd yn integreiddio cynnyrch o ffermydd ei sir i [brydau bwyd ysgol Cenedlaethau'r Dyfodol](#).

Camau tuag at arfer da

- Cefnogi busnesau bach a chanolig bwyd lleol drwy gynnal neu gynyddu marchnadoedd, rhyddhad trethi busnes a rhenti fforddiadwy, grantiau, yn ogystal â thrwy gael mynediad at gyllid sydd ar gael, trosglwyddo gwybodaeth a chyfleoedd hyfforddi, fel Cywain, Project Helix/ Arloesi Bwyd Cymru neu Sgiliau Bwyd a Diod Cymru, er enghraifft drwy gyfeirio, cydweithio ag eraill neu gael swyddog dynodedig.
- Hwyluso mynediad ffafriol i farchnadoedd stryd, safleoedd manwerthu gwag a masnachu bwyd stryd a lleihau neu ddileu costau rhentu neu drethi busnes i helpu i hwyluso mwy o siopau manwerthu bwyd iach.
- Gweithio gyda darparwyr peiriannau gwerthu, lleoliadau arlwygo a siopau cyfleustra i wella eu cynnig o fwyd iach, gan gynnwys eu cyfranogiad yn y Cynllun Cychwyn Iach.

- Hyrwyddo cynlluniau arlwygo iach fel [Gwobrau Bwyta'n Iach](#) a gweithio gyda lleoliadau bwyd i hyrwyddo amgylcheddau bwyd iachach y tu allan i'r cartref.
- Mabwysiadu polisi bwyd cynaliadwy ar gyfer gwyliau, digwyddiadau cymunedol, diwylliannol a chwaraeon a gynhelir ar dir cyhoeddus ac ar safleoedd cyhoeddus. Mae hyn yn cynnwys cyrchu cynhyrchwyr Cymreig a lleol, cyfyngu ar wastraff ac annog opsiynau iachach, sy'n gyfeillgar i'r hinsawdd, gan ystyried cynhwysiant gydag opsiynau cost isel.
- Dathlu treftadaeth fwyd leol a dyfnhau cysylltiad pobl â'r bwyd maen nhw'n ei fwyta a'i gysylltiad â diwylliant ac iaith drwy wyliau bwyd a phrosiectau diwylliant bwyd gyda Phartneriaethau Bwyd Lleol.
- Adolygu pecyn cymorth polisi [Sustain](#) ar gyfer awdurdodau lleol ar gyfyngu ar hysbysebu bwyd ac adolygu contractau hysbysebu cyfredol, polisïau a dyddiadau caffael sydd ar ddod

Effaith, monitro a gwerthuso

- Nifer y swyddi Micro neu Fentrau Bach a Chanolig sy'n darparu gwaith teg, wedi'u creu neu eu cynnal, yn yr economi fwyd leol
- Cyfran y bwyd lleol, iach, sy'n gyfeillgar i'r hinsawdd a weinir mewn digwyddiadau a gwyliau diwylliannol a chwaraeon (yn ôl cyfaint neu wariant)

Sut mae'r lifer polisi hwn yn ymwneud â strategaethau Llywodraeth Cymru

Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol	✓	Cymru lewyrchus
		Cymru gydnherth
	✓	Cymru iachach
		Cymru' sy'n fwy cyfartal
	✓	Cymru o gymunedau cydlynys
	✓	Diwylliant Bywiog / Cymraeg yn ffynnu
	✓	Cymru sy'n gyfrifol ar lefel fyd-eang

Strategaeth Bwyd Cymunedol		Arweinyddiaeth strategol cydgysylltiedig
		Cydlynw a gweithredu lleol
	✓	Gwytwnwch bwyd cymunedau
	✓	Cymunedau bwyd cydlynol
	✓	Rhwydweithiau cyflenwi lleol amrywiol, cryfach
		Tyfu cymunedol a garddwriaeth

Pwysau Iach Cymru Iach	✓	Dull system gyfan
		Teuluoedd / Iechyd gydol oes
		Ysgolion a lleoliadau iechyd da
	✓	Amgylcheddau bwyd iachach
	✓	Bywydau egniol
		Llwybrau triniarth

Strategaeth Tlodi Plant Cymru		Lleihau costau a incwm teuluoedd
	✓	Llwybrau allan o dodi
	✓	Llesiant planty a'u teuluoedd
		Herio stigma / trin ag urddas a pharch
		Cydweithio cenedlaethol, rhanbarthol a lleol

Gwastraff Bwyd

Sut olwg sydd ar arfer da

Mae rheoli gwastraff bwyd yn bwysig ar gyfer creu systemau bwyd cynaliadwy, lleihau effeithiau amgylcheddol, ac ymdrin ag ansicrwydd bwyd. Mae tri lifer y gall Awdurdodau Lleol eu defnyddio:

- Ailddosbarthu gwastraff bwyd ar gyfer compostio
- Lleihau gwastraff trwy offer monitro caffael a chynhyrchu
- Ymgyrchoedd newid ymddygiad

Rhesymeg dros ddefnyddio'r lifer

Er bod pob awdurdod lleol yng Nghymru yn casglu gwastraff bwyd wrth ymyl y ffordd ar gyfer treulio anaerobig, mae ystadegau [WRAP](#) yn dangos yn 2021/2022, bod dros 300 000 tonnall o wastraff bwyd cartref (rhan fwytadwy ac anfwytadwy) wedi'i gynhyrchu yng Nghymru. Dyna 100kg a £250 y pen yn flynyddol, a bod 75% o hynny wedi'i ddosbarthu fel bwyd bwytadwy (bwyd a fwiadwyd i'w fwyta gan bobl).

Astudiaethau Achos

- Mae [Newham](#), [Gloucester](#) neu [Hastings](#) yn rhai o'r awdurdodau lleol yn Lloegr sy'n cefnogi compostio cymunedol.
- Treialodd [Bwrdd Iechyd Prifysgol Bae Abertawe](#) ap archebu bwyd newydd i gleifion i gefnogi lleihau gwastraff bwyd a hefyd rhoi profiad gwell i gleifion a dewisiadau ehangach. Drwy hwyluso archebu prydau bwyd amserol a chywir, dros gyfnod o 10 mis, gwastraffwyd tua 6,000 yn llai o brydau bwyd o'i gymharu â'r flwyddyn flaenorol.
- Fel rhan o'u Bwydlen Cenedlaethau'r Dyfodol, mae [Cyngor Sir Gaerfyrddin](#) yn treialu system monitro gwastraff bwyd ar gyfer gwastraff platiau a gwastraff cegin. Mae monitro gwastraff bwyd hefyd wedi'i gynnwys yn eu [strategaeth fwyd PSB](#).
- Cydweithiodd cyngorau Caerdydd a Sir Fynwy â Chyfran Deg Cymru ar [Brosiect Cegin Cymru](#) Ailddosbarthu Cymru lle mae bwyd dros ben yn cael ei droi'n brydau bwyd fforddiadwy cytbwys o ran maeth a'i ddosbarthu i grwpiau cymunedol lleol. Darperir canllawiau gan yr [Asiantaeth Safonau Bwyd](#) ar ddiogelwch a hylendid bwyd, banciau bwyd ac elusennau.
- Yn ystod Wythnos Gweithredu Gwastraff Bwyd (Mawrth 17-23, 2025), anogodd [Cyngor Rhondda Cynon Taf](#) drigolion i "Bydd Wych, Ailgylchal!" a "Prynu'n Rhydd. Gwastraffu Llai" fel rhan o'u hymgyrch ymddygiad. Cynhyrchir yr ymgyrch a'r asedau hyn gan WRAP ac mae [ar gael](#) i bob awdurdod lleol.

Camau tuag at arfer da

- Cefnogi safleoedd compostio cymunedol mewn parciau, rhandroedd ac ystadau tai, gan gynnig grantiau bach, offer a hyfforddiant i drigolion neu grwpiau cymunedol
- Datblygu archwiliadau a dangosfyrddau gwastraff bwyd ar gyfer gwasanaethau arlwygo a redir gan y cyngor i olrhain ac adolygu cynhyrchu gwastraff ac ymgorffori nodau lleihau gwastraff bwyd mewn polisïau caffael
- Cynnal ymgyrchoedd ymwybyddiaeth gwastraff bwyd blynyddol wedi'u hamseru i fentrau cenedlaethol fel Wythnos Gweithredu Gwastraff Bwyd neu Caru Bwyd Casáu Gwastraff. Dysgwch fwy am ymgyrch WRAP Cymru [Bydd wych, ailgylcha](#) a'u hadnoddau eraill.

Effaith, monitro a gwerthuso

- Lleihau gwastraff bwyd cartrefi, masnachol a chyhoeddus (caffael)

Sut mae'r lifer polisi hwn yn ymwneud â strategaethau Llywodraeth Cymru

Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol	✓	Cymru lewyrchus
		Cymru gydnerth
	✓	Cymru iachach
		Cymru' sy'n fwy cyfartal
		Cymru o gymunedau cydlynys
	✓	Diwylliant Bywiog / Cymraeg yn ffynnu
	✓	Cymru sy'n gyfrifol ar lefel fyd-eang
Strategaeth Bwyd Cymunedol		Arweinyddiaeth strategol cydgyssylltiedig
		Cydlynu a gweithredu lleol
	✓	Gwytnwch bwyd cymunedau
	✓	Cymunedau bwyd cydlynol
	✓	Rhwydweithiau cyflenwi lleol amrywiol, cryfach
		Tyfu cymunedol a garddwriaeth
Pwysau Iach Cymru Iach	✓	Dull system gyfan
		Teuluoedd / Iechyd gydol oes
		Ysgolion a lleoliadau iechyd da
	✓	Amgylcheddau bwyd iachach
	✓	Bywydau egniol
		Llwybrau triniarth
Strategaeth Tlodi Plant Cymru		Lleihau costau a incwm teuluoedd
	✓	Llwybrau allan o dloti
	✓	Llesiant planty a'u teuluoedd
		Herio stigma / trin ag urddas a pharch
		Cydweithio cenedlaethol, rhanbarthol a lleol

Camau nesaf

Hoffai Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru a Synnwyr Bwyd Cymru wahodd awdurdodau lleol i gysylltu â ni i drafod y canllawiau hyn a nodi ble gallwn eich cynorthwyo i gymryd camau pellach ar fwyd. Cysylltwch â: Jonathan Tench, Cyfarwyddwr yr Economi Llesiant a Jenny McConnel, Ymgynghorydd Datblygu Cynaliadwy yn Swyddfa Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru

Jonathan.Tench@futuregenerations.wales;
Jenny.McConnel@futuregenerations.wales

Gall Pearl Costello, Rheolwr Mannau Bwyd Cynaliadwy, yn Synnwyr Bwyd Cymru eich helpu i gysylltu â Phartneriaethau Bwyd Lleol: foodsensewales@wales.nhs.uk

Drwy gydol y canllawiau hyn rydym wedi cyfeirio at bwysigrwydd Arweinwyr Systemau Cyfan, wedi'u lleoli ym mhob bwrdd iechyd yng Nghymru, gall yr arweinwyr hyn gefnogi cydweithio ar draws llawer o'r polisïau rydym wedi'u hamlinellu a gellir cysylltu â nhw trwy eich bwrdd iechyd lleol.

Bydd Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru yn cynnull fforwm blynyddol ar gyfer awdurdodau lleol ar y system fwyd. Mae Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus yn datblygu eu hasesiadau llesiant ac yn 2026 byddant yn datblygu eu hamcanion llesiant. Bydd y canllawiau hyn yn llywio cyngor Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru yn y broses hon.

Yn ein holl ymwneud ag awdurdodau lleol, rydym yn dysgu am heriau a chyfleoedd allweddol i ddatgloi eu gallu i gymryd camau pellach ar fwyd. Bydd hyn yn llywio ein hymgyssylltiad parhaus ar draws strategaethau Llywodraeth Cymru y cyfeirir atynt yn y canllawiau hyn. Mae hyn yn cynnwys: eiriolaeth dros ddatblygu cynllun bwyd cenedlaethol trawsadrannol Llywodraeth Cymru, integreiddio bwyd lleol, iach a chynaliadwy i Bolisi Cynllunio Cymru ac i raglenni adfywio trefi neu strydoedd mawr, ymgorffori llythrennedd bwyd ymhellach yn y cwrwclwm cenedlaethol, buddsoddiad cenedlaethol pellach mewn adeiladu cadwyni cyflenwi lleol garddwriaethol.

Cydnabyddiaethau

Hoffai Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru a Synnwyr Bwyd Cymru ddiolch i Adran Fwyd Llywodraeth Cymru am ddarparu cefnogaeth i ddatblygu'r canllawiau hyn, BIC Innovation a Barbora Adlerova am ymchwilio i arfer awdurdodau lleol, Liz Lambert, Arweinydd Grŵp Datblygu Cynaliadwy yng Nghyngor Caerdydd a'r nifer o awdurdodau lleol, byrddau iechyd a Phartneriaethau Bwyd Lleol a oedd yn rhan o'r gwaith.

Wrth ddatblygu'r canllawiau hyn, rydym wedi adolygu argymhellion polisi a ddatblygwyd gan Uchelgais Gogledd Cymru, Mannau Bwyd Cynaliadwy a chanfyddiadau sgysiau bwyd y Comisiwn Bwyd, Ffermio a Chefn Gwlad gyda dinasyddion Cymru.

Yn ogystal, hoffem ddiolch i Awdurdod Parc Cenedlaethol Bannau Brycheiniog, Castell Howell Foods Ltd, Cynghair Polisi Bwyd Cymru, Asiantaeth Safonau Bwyd, yr Athro Kevin Morgan, Cyfoeth Naturiol Cymru, Nesta, Iechyd Cyhoeddus Cymru a Chymdeithas Llywodraeth Leol Cymru a Llywodraeth Cymru am adolygu'r canllawiau hyn.

Comisiynydd
**Cenedlaethau'r
Dyfodol**
Cymru

**Future
Generations**
Commissioner
for Wales

**Synnwyr
Bwyd Cymru
Food Sense
Wales**

cenedlaethaurdyfodol.cymru futuregenerations.wales